

Briuselis, 2013 11 27
COM(2013) 824 final

2013/0409 (COD)

Pasiūlymas

EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS DIREKTYVA

dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą

{SWD(2013) 476 final}

{SWD(2013) 477 final}

{SWD(2013) 499 final}

AIŠKINAMASIS MEMORANDUMAS

1. PASIŪLYMO APLINKYBĖS

1. Šiuo Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos pasiūlymu siekiama nustatyti bendrus būtiniausius standartus, susijusius su įtariamųjų ir kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teise gauti laikinąją teisinę pagalbą, kai apribojama jų laisvė, ir asmenų, kuriems taikoma Pamatiniame sprendime 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio numatyta procedūra (toliau – prašomų išduoti asmenų), teise gauti laikinąją teisinę pagalbą ir teisinę pagalbą.
2. Stokholmo programoje¹ didelė reikšmė skiriama asmenų teisių baudžiamosiose bylose stiprinimui. Jos 2.4 punkte Europos Vadovų Taryba paragino Komisiją pateikti pasiūlymus, kuriais būtų išdėstytas laipsniškas metodas sustiprinti įtariamųjų ir kaltinamųjų teises nustatant bendrus būtiniausius teisių į teisingą bylos nagrinėjimą standartus. Šios priemonės susijusios su aiškiais procesinėmis įtariamųjų ar kaltinamųjų teisėmis, kurias valstybės narės ir suinteresuotosios šalys išskyrė kaip stiprintinas ES lygmens veiksmais, todėl jos turi būti laikomos visos sistemos sudedamosiomis dalimis.
3. Jau priimtos trys priemonės: Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese² (2010 m. spalio mėn.), Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese³ (2012 m. gegužės mėn.) ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu⁴ (2013 m. spalio mėn.). Priemonės pažeidžiamiesiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose apsaugoti pateikiamos viename pakete su šia iniciatyva kartu su direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, kurie yra dalis pamatinių teisės į teisingą bylos nagrinėjimą principų, elementų stiprinimo.
4. Kaip ir ankstesnėmis priemonėmis, šiuo pasiūlymu siekiama pagerinti įtariamųjų ir kaltinamųjų teises baudžiamosiose bylose. Bendri būtiniausi šių teisių standartai turėtų sustiprinti teisminių institucijų tarpusavio pasitikėjimą ir palengvinti tarpusavio pripažinimo principo taikymą. Siekiant pagerinti teisminį bendradarbiavimą ES, būtina tam tikru laipsniu suderinti valstybių narių teisės aktus.
5. Pasiūlymas grindžiamas Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 82 straipsnio 2 dalimi. Tame straipsnyje nustatyta, kad „Europos Parlamentas ir Taryba, priimdami direktyvas pagal įprastą teisėkūros procedūrą, gali nustatyti tokias minimalias taisykles, kokių reikia nuosprendžių ir teismo sprendimų tarpusavio pripažinimui bei policijos ir teisminiam bendradarbiavimui tarpvalstybinio pobūdžio

¹ OL C 115, 2010 5 4, p. 1.

² Direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010 10 26, p. 1.

³ Direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012 6 1, p. 1.

⁴ Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294, 2013 11 6, p. 1.

baudžiamosiose bylose palengvinti. Šiose minimaliose taisyklėse atsižvelgiama į skirtingas valstybių narių teises tradicijas ir sistemas.

Jos yra susijusios su:

a) valstybių narių tarpusavio įrodymų leistinumą;

b) asmenų teisėmis baudžiamajame procese;

c) nusikaltimų aukų teisėmis;

d) (...)“.

6. Šis pasiūlymas glaudžiai susijęs su Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą ir juo siekiama padaryti toje direktyvoje nustatytą įtariamųjų ar kaltinamųjų, kurių laisvė apribota, teisę ankstyvosiose proceso stadijose turėti advokatą veiksminga ir užtikrinti, kad pagal Europos arešto orderį prašomi išduoti asmenys turėtų galimybę naudotis teisine pagalba, kad būtų užtikrinta teisė turėti advokatą tiek arešto orderį vykdančioje, tiek jį išdavusioje valstybėje narėje (teisė į dvejoją gynybą).
7. Komisija pateikia subalansuotą priemonių paketą, atsižvelgdama į valstybių narių teisės tradicijų ir sistemų skirtumus, kaip numatyta SESV 82 straipsnio 2 dalyje, ir imdamasi veiksmų, būtinų tarpusavio pasitikėjimui puoselėti, drauge laikydamosi proporcingumo principo (ESS 5 straipsnis). Buvo kruopščiai įvertinta, ar veiksmų turėtų būti imtasi ES lygmeniu, ir jei taip, kokių lygmeniu ir kokių būdu. Būtinybė elgtis atsargiai ypač akivaizdi fiskalinio konsolidavimo metu, kai reikia kruopščiai pasverti galimus kaštus.
8. Šioje direktyvoje nagrinėjami teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose aspektai buvo identifikuoti kaip ypač svarbūs papildant direktyvoje numatytas teises, susijusias su galimybe turėti advokatą, užtikrinant jų veiksmingumą ir didinant baudžiamojo teisingumo sistemų tarpusavio pasitikėjimą.
9. Teisė į teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose įtvirtinta Chartijos 47 straipsnio 3 dalyje ir EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte. Ji taip pat pripažinta TPPTP 14 straipsnio 3 dalies d punkte. Pagrindiniai principai, kuriais turėtų būti grindžiama teisės sistema, išdėstyti Jungtinių Tautų dokumente „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“, kurį Generalinė Asamblėja priėmė 2012 m. gruodžio 20 d.
10. Įtariamieji ar kaltinamieji labiausiai pažeidžiami ir teisinė pagalba, padedant advokatui, jiems labiausiai reikalinga ankstyvosiose proceso stadijose, ypač jeigu buvo apribota jų laisvė. Todėl Direktyvoje numatoma vadinamoji laikinoji teisinė pagalba, kuria suteikiama reikšminga papildoma nauda ir padidinamas baudžiamojo teisingumo sistemų tarpusavio pasitikėjimas.⁵
11. Be to, nors visos valstybės narės įtariamiesiems ir kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose suteikia galimybę naudotis teisine pagalba, atrodo, kad valstybėse narėse pagal Europos arešto orderį prašomi išduoti asmenys ne visada turi galimybę naudotis teisine pagalba. Tai trukdo įgyvendinti Direktyvoje dėl teisės turėti advokatą nustatytą teisę, t. y. galimybę naudotis advokato paslaugomis tiek arešto orderį vykdančioje, tiek jį išdavusioje valstybėje narėje. Be to, EŽTK 6 straipsnyje nustatytos teisės, įskaitant teisę į teisinę pagalbą, netaikomos ekstradicijos proceso metu. Todėl, siekiant sustiprinti tarpusavio pasitikėjimą ir padaryti teisę į dvejoją

⁵ Anksti įsikišus taip pat galėtų būti sumažinta ikiteisminio sulaikymo atvejų (po panašių schemų įvedimo Prancūzijoje ir Belgijoje ikiteisminio sulaikymo atvejų sumažėjo atitinkamai 30 ir 20 proc.).

gynybą vykdant Europos arešto orderio procedūrą veiksminga, direktyvoje taip pat reikalaujama, kad valstybės narės suteiktų galimybę naudotis teisine pagalba neapsiribojant laikinąja teisine pagalba, nes prašomų išduoti asmenų laisvė ne visada būna apribota.

12. Ši priemonė pateikiama kartu su pridedama Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teisės į teisinę pagalbą. Rekomendacija siekiama skatinti tam tikrą bendrą požiūrį vertinant atitikimą valstybių narių teikiamai teisinei pagalbai ir skatinant valstybes nares imtis veiksmų gerinti teisinės pagalbos paslaugų ir administravimo kokybę ir didinti jų veiksmingumą.
13. Šiuo pasiūlymu taip pat bus sustiprintos teisinės garantijos, ginančios Europos prokuratūros vykdomame procese dalyvaujančius asmenis. Neseniai pristatytame Tarybos reglamento pasiūlyme⁶ patikslinama, kad įtariamasis turi visas ES teisės aktų suteikiamas teises bei kitas teises, kylančias tiesiogiai iš Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, kurios turi būti taikomos pagal atitinkamus nacionalinius teisės aktus. Jame aiškiai minima teisė į teisinę pagalbą, o įvedant tvirtesnius teisinės pagalbos standartus, dabartiniu pasiūlymu taip pat sutvirtinamos procesinės garantijos, taikomos Europos prokuratūros vykdomame procese.
14. Teisė į veiksmingą teisinę gynybą, teisingą bylos nagrinėjimą ir teisė į gynybą numatytos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (ES Chartija) 47 ir 48 straipsniuose bei Europos pagrindinių teisių konvencijos (EŽTK) 6 straipsnyje. Teisė į teisinę pagalbą, t. y. visiškai ar iš dalies neatlygintinis naudojimas advokato pagalba baudžiamosiose bylose, aiškiai pripažįstama kaip neatskirama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir gynybos teisių dalis. Chartijos 47 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad: „Asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti efektyvią teisę kreiptis į teismą.“ EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte nustatyta, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę „gintis pats arba per savo pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai“. Veiksminga galimybė turėti teisinį atstovą yra esminė užtikrinant nekaltumo prezumpcijos ir gynybos teisių, išdėstytų Chartijos 48 straipsnyje, laikymąsi.

2. KONSULTACIJŲ SU SUINTERESUOTOSIOMIS ŠALIMIS IR POVEIKIO VERTINIMO REZULTATAI

15. 2009 m. kovo mėn. buvo surengtas dviejų dienų ekspertų posėdis dėl procesinių teisių, įskaitant teisę į teisinę pagalbą. 2013 m. birželio 3 d. įvykusiame ekspertų susitikime buvo konsultuojamasi su visomis susijusiomis valstybėmis narėmis. Anksčiau, 2012 m. birželį, valstybės narės paragino Komisiją kuo anksčiau pateikti teisėkūros pasiūlymą dėl teisinės pagalbos⁷. 2012 m. liepos 12 d. preliminariai balsuodamas dėl Direktyvos dėl teisės turėti advokatą, Europos Parlamentas paragino Komisiją pateikti pasiūlymą dėl teisinės pagalbos.
16. 2011 m. gruodžio mėn. ES pirmininkavusi valstybė Lenkija, bendradarbiaudama su Europos Komisija, Europos Sąjungos advokatūrų ir teisininkų draugijų taryba

⁶ Pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl Europos prokuratūros įsteigimo, COM (2013) 534 final, 2013 7 17.

⁷ Atsakydama Komisija padarė šį pareiškimą: *"Il est de l'intention de la Commission de présenter, sur base d'une analyse approfondie des différents systèmes nationaux et de leur impact financier, une proposition d'instrument juridique concernant l'aide juridictionnelle dans le courant de 2013, conformément à la feuille de route visant à renforcer les droits procéduraux des suspects et des personnes poursuivies dans le cadre des procédures pénales."*

(CCBE) ir Europos teisės akademija (ERA), surengė dviejų dienų konferenciją dėl teisinės pagalbos baudžiamosios teisės srityje. Konferencija įvairių sričių ekspertai – praktikuojantys teisininkai, teisėjai, prokurorai, mokslininkai, ES institucijos, NVO, Europos Tarybos atstovai – gavo progą apsikeisti nuomonėmis ir patirtimi nagrinėjant problemas ir galimą būsimos priemonės turinį.

17. Keletą kartų konsultuotasi su suinteresuotosiomis šalimis. Komisija palaikė reguliarius dvišalius ryšius su daugeliu NVO ir kitų suinteresuotųjų šalių, o keletas šių NVO su Komisija pasidalino nuomonėmis atsižvelgdamos į numatomas priemones⁸.
18. Atliekant poveikio vertinimo studiją buvo plačiai įtrauktos valstybių narių teisingumo ministerijos, suinteresuotosios organizacijos valstybėse narėse, advokatūros ir teisinės pagalbos tarybos. Visose valstybėse narėse buvo išsamiai apklausti advokatūrų teisininkai, suinteresuotųjų organizacijų ir teisingumo ministerijų atstovai. Be to, keliose valstybėse narėse buvo suorganizuotos tikslinės grupės, vienijančios teisingumo ministerijų ir advokatūrų atstovus, mokslininkus, teisminių institucijų darbuotojus ir suinteresuotąsias organizacijas. Taip pat buvo atlikta internetinė konsultacija teisinės pagalbos teikėjams valstybėse narėse.
19. Kad pagrįstų savo pasiūlymą, Komisija atliko poveikio vertinimą. Poveikio vertinimo ataskaita pateikta adresu <http://ec.europa.eu/governance>.

3. TEISINIAI PASIŪLYMO ASPEKTAI

1 straipsnis. Dalykas

20. Direktyvos tikslas – užtikrinti, kad įtariamieji arba kaltinamieji baudžiamosiose bylose, kurių laisvė apribota, ir pagal Europos arešto orderį prašomi išduoti asmenys turėtų galimybę naudotis teisine pagalba, kad jų teisė turėti advokatą, numatyta direktyvoje dėl teisės turėti advokatą, taptų veiksminga.

2 straipsnis. Taikymo sritis

21. Ši direktyva taikoma įtariamiesiems ir kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota. Ji taikoma nuo laisvės apribojimo, t. y. nuo momento, kai asmuo laikinai suimamas policijos ar panašiai sulaikomas; į šį laikotarpį įeina ir laikotarpis iki oficialaus kaltinimo pareiškimo ir suėmimo. Tai atspindi EŽTT praktiką pagal EŽTK 5 straipsnio 1 dalį.
22. Ši direktyva taip pat taikoma pagal Europos arešto orderį prašomiems išduoti asmenims. Tokiais atvejais Direktyva taikoma nuo arešto vykdančiojoje valstybėje narėje iki asmens perdavimo arba, jei asmuo neperduodamas, iki sprendimo dėl perdavimo įsiteisėjimo.

3 straipsnis. Apibrėžtys

23. Teisinė pagalba reiškia valstybės narės finansavimą ir pagalbą užtikrinant veiksmingą pasinaudojimą teise turėti advokatą. Ji turėtų padengti gynybos (pvz., advokato) ir kitas proceso (pvz., teismo) išlaidas.

⁸ Žr., pvz., dokumentus „Praktinis teisinės pagalbos veikimas ES“, „Fair Trials International“, 2012 m. liepos mėn.; „Teisinės pagalbos sistemų septyniuose jurisdikcijose atitiktis Europos žmogaus teisių konvencijai“, „Justicia Network“ ataskaita, apimanti Bulgariją, Čekijos Respubliką, Angliją ir Velsą, Vokietiją, Graikiją, Airiją ir Lietuvą, 2013 m. balandžio mėn.; ECBA teisinės pagalbos pagrindai, 2013 m. gegužės mėn.; CCBE teisinės pagalbos rekomendacijos.

24. Laikinoji teisinė pagalba reiškia teisinę pagalbą asmeniui, kurio laisvė apribota, iki priimamas sprendimas dėl teisinės pagalbos.

4 straipsnis. Naudojimasis laikinąja teisine pagalba

25. Ankstyvosiose proceso stadijose įtariamieji arba kaltinamieji yra ypač pažeidžiami, ir teisė turėti advokatą turi esminę reikšmę ginant teises į teisingą bylos nagrinėjimą, *inter alia*, teisę neapkaltinti pačiam savęs⁹. EŽTK 6 straipsnyje reikalaujama, kad, kaip taisyklė, įtariamajam turėtų būti suteikta galimybė gauti teisinę pagalbą nuo momento, kai jis sulaikomas policijos arba jam taikomas ikiteisminis sulaikymas, ir kad prireikus tokia pagalba būtų skiriama oficialiai¹⁰.
26. Pagal direktyvą dėl teisės turėti advokatą įtariamieji arba kaltinamieji turi teisę turėti advokatą, *inter alia*, nedelsiant po to, kai apribojama jų laisvė, ir prieš juos apklausiant. Kad įtariamieji arba kaltinamieji, kurių laisvė apribota, ankstyvosiose proceso stadijose savo teisę turėti advokatą galėtų veiksmingai įgyvendinti, jie neturėtų būti verčiami laukti šios galimybės, kol bus apdorotas jų prašymas skirti teisinę pagalbą ir bus įvertinti atitikimo teisinei pagalbai kriterijai, nes tai galėtų užtrukti. Todėl valstybės narės turėtų užtikrinti, kad galimybė gauti laikinąją teisinę pagalbą būtų suteikta nedelsiant po to, kai apribojama asmens laisvė ir prieš jį apklausiant.
27. Šiuo tikslu valstybės narės turėtų nustatyti procedūras ar mechanizmus, pavyzdžiui, valstybės skiriamų advokatų schemas arba neatidėliotinos gynybos paslaugas, kuriais būtų leista operatyviai įsikišti policijos nuvodose arba sulaikymo centruose, kad teisė į laikinąją teisinę pagalbą ir teisė turėti advokatą nevilkinant po laisvės apribojimo ir prieš asmenį apklausiant taptų praktiškai įgyvendinama ir veiksminga.
28. Teisė turėti advokatą apima keletą įtariamųjų arba kaltinamųjų teisių, kaip numatyta Direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą 3 straipsnio 3 dalyje, pavyzdžiui, teisę be pašalinių susitikti ir bendrauti su jiems atstovaujančiu advokatu, teisę, kad advokatas dalyvautų ir aktyviai padėtų apklausiant įtariamąjį arba kaltinamąjį, ir teisę, kad advokatas padėtų atlikti tam tikrus įrodymų rinkimo veiksmus. Valstybės narės gali nustatyti tvarką, kaip praktiškai įgyvendinti teisę turėti advokatą, pavyzdžiui, bendravimo su advokatu trukmės ir dažnumo nuostatas, todėl galimos tam tikros šios teisės įgyvendinimo ribos, su sąlyga, kad jos neprieštarauja šios teisės esmei. Teisė į laikinąją teisinę pagalbą turi būti numatyta tokia apimtimi, kokios reikia, kad būtų galima veiksmingai įgyvendinti teisę turėti advokatą, o bet kokio apribojimo atveju turi būti užtikrinta, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems nebūtų užkertamas kelias veiksmingai naudotis savo teisėmis.
29. Teisė į laikinąją teisinę pagalbą turėtų galioti bent tol, kol kompetentinga institucija priims galutinį sprendimą dėl to, ar įtariamasis arba kaltinamasis atitinka teisinės pagalbos reikalavimus ir ar ją gaus. Jeigu teisinės pagalbos prašymas visiškai ar iš dalies atmetamas, teisė į laikinąją teisinę pagalbą pasibaigia šiam sprendimui tapus galutiniam ir išnaudojus visas apskundimo ar peržiūros galimybes. Jeigu teisinės pagalbos prašymas patenkinamas, teisė į laikinąją teisinę pagalbą pasibaigia įsigaliojus teisinei pagalbai arba, jei taikoma, įsigaliojus teisinę pagalbą teikiančio advokato paskyrimui. Tokiais atvejais valstybės narės užtikrina, kad nebūtų laikotarpio, kai įtariamasis arba kaltinamasis neturi atstovo.

⁹ Sprendimas byloje *Salduz prieš Turkiją*, EŽTT didžioji kolegija, 2008 11 27.

¹⁰ Sprendimas byloje *Dayanan prieš Turkiją*, pareiškimo Nr. 7377/03, 2009 10 13, 30-32 pastraipos.

30. Teisė į laikinąją teisinę pagalbą taip pat taikoma pagal Europos arešto orderio procedūrą prašomiems išduoti asmenims, kurių laisvė apribota. Tokie asmenys turėtų turėti teisę į veiksmingą laikinąją teisinę pagalbą nuo tada, kai apribojama jų laisvė arešto orderį vykdančioje valstybėje narėje, mažiausiai iki tol, kol kompetentinga institucija išnagrinės teisinės pagalbos prašymą ir nuspręs dėl atitikimo jos reikalavimams ir, jei taikoma, kol įsigalios teisinę pagalbą teikiančio advokato paskyrimas.
31. Valstybės narės savo nacionaliniuose teisės aktuose gali numatyti, kad su laikinąja teisine pagalba susijusios išlaidos vėliau gali būti išieškomos iš įtariamųjų arba kaltinamųjų ar prašomų išduoti asmenų, jeigu pagal galutinį sprendimą dėl teisinės pagalbos prašymo asmuo pagal tos valstybės narės teisinės pagalbos režimą neatitinka arba tik iš dalies atitinka teisinės pagalbos reikalavimus.

5 straipsnis. Teisinė pagalba prašomiems išduoti asmenims

32. Valstybės narės užtikrina, kad pagal Europos arešto orderio procedūrą prašomi išduoti asmenys juos areštavus pagal Europos arešto orderį turėtų teisę naudotis teisine pagalba vykdančiojoje valstybėje narėje iki jų perdavimo arba, jei asmuo neperduodamas, iki sprendimo dėl perdavimo įsiteisėjimo.
33. Siekdamos užtikrinti teisės paskirti advokatą arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje, kad šis padėtų advokatui vykdančiojoje valstybėje narėje, veiksmingumą pagal Direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą 10 straipsnį, valstybės narės užtikrina, kad, vykdam Europos arešto orderio procedūrą vykdančiojoje valstybėje narėje, prašomi išduoti asmenys, įgyvendinantys šią teisę turėti advokatą, turėtų teisę naudotis teisine pagalba sprendimą arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje.
34. Teisė į teisinę pagalbą arešto orderį vykdančioje ir išdavusioje valstybėje narėje gali priklausyti nuo prašomo išduoti asmens finansinių išteklių ir to, ar teisinės pagalbos teikimas atitiktų teisingumo interesus, įvertinimo pagal atitinkamoje vykdančiojoje ar arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje taikomus atitikimo kriterijus.
35. Tačiau iki galutinio sprendimo dėl to, ar prašomas išduoti asmuo gaus teisinę pagalbą vykdančiojoje valstybėje narėje, priėmimo prašomi išduoti asmenys, kurių laisvė apribota, turi teisę į laikinąją teisinę pagalbą vykdančiojoje valstybėje narėje pagal šios direktyvos 3 straipsnį.

6 straipsnis. Duomenų teikimas

36. Siekdamos stebėti ir vertinti šios direktyvos veiksmingumą ir efektyvumą, valstybės narės turi rinkti patikimus duomenis, susijusius su teisės į laikinąją teisinę pagalbą (3 straipsnis) ir teisės į teisinę pagalbą prašomiems išduoti asmenims (4 straipsnis) įgyvendinimu.

7 straipsnis. Draudimas bloginti sąlygas

37. Šio straipsnio tikslas – užtikrinti, kad pagal šią direktyvą nustačius bendrus būtiniausius standartus nebūtų sumažinti tam tikrų valstybių narių esami aukštesni standartai ir Chartijoje ir EŽTK nustatyti standartai. Kadangi šioje direktyvoje nustatytos būtiniausios taisyklės, valstybės narės ir toliau gali nustatyti aukštesnius standartus, nei numatytieji šioje direktyvoje.

8 straipsnis. Perkėlimas į nacionalinės teisės aktus

38. Pagal šį straipsnį reikalaujama, kad valstybės narės direktyvą įgyvendintų [per 18 mėnesių nuo jos paskelbimo] ir kad iki šios datos perduotų Komisijai nuostatų, kuriomis ji perkeliama į nacionalinę teisę, tekstą.

9 straipsnis. Įsigaliojimas

39. Šiame straipsnyje nustatyta, kad direktyva įsigalios dvidešimtą dieną po jos paskelbimo *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje*.

5. SUBSIDIARUMO PRINCIPAS

40. Šio pasiūlymo tikslo valstybės narės vienos negali deramai pasiekti, nes teisės į laikinąją teisinę pagalbą taikymas įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir prašomiems išduoti asmenims labai skiriasi. Kadangi pasiūlymu siekiama skatinti tarpusavio pasitikėjimą, vienodus bendrus būtiniausius standartus, kurie būtų taikomi visoje Europos Sąjungoje, bus galima nustatyti tik Europos Sąjungos lygmens priemone. Šiuo pasiūlymu bus suderinti valstybių narių teisės aktai dėl laikinosios teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą. Todėl pasiūlymas atitinka subsidiarumo principą.

6. PROPORCINGUMO PRINCIPAS

41. Pagal proporcingumo principą šia direktyva neviršijama to, kas būtina nurodytiems tikslams pasiekti. Buvo kruopščiai įvertinta, ar veiksmų turėtų būti imtasi ES lygmeniu ir jei taip, kokių lygmeniu ir kokia forma. Šia direktyva nagrinėjami tik tie teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose aspektai, kurie nurodyti kaip ypač svarbūs papildant direktyvoje dėl teisės turėti advokatą numatytas teises ir užtikrinant jų veiksmingumą ir didinant baudžiamojo teisingumo sistemų tarpusavio pasitikėjimą. Komisija šia direktyva nesiūlo teisiškai privalomų atitikimo reikalavimams tikrinimo arba kokybės parametrų. Šie elementai aptariami Komisijos rekomendacijoje, papildančioje šį pasiūlymą.

7. POVEIKIS BIUDŽETUI

Šis pasiūlymas neturi poveikio ES biudžetui.

Pasiūlymas

EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS DIREKTYVA**dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą**

EUROPOS PARLAMENTAS IR EUROPOS SĄJUNGOS TARYBA,

atsižvelgdami į Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo, ypač į jos 82 straipsnio 2 dalies b punktą,

atsižvelgdami į Europos Komisijos pasiūlymą,

perdavus teisėkūros procedūra priimamo akto projektą nacionaliniams parlamentams,

atsižvelgdami į Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonę,

atsižvelgdami į Regionų komiteto nuomonę,

laikydami įprastos teisėkūros procedūros,

kadangi:

- 1) šia direktyva siekiama užtikrinti teisės turėti advokatą veiksmingumą, valstybėms narėms suteikiant pagalbą asmenims, kurių laisvė ankstyvoje baudžiamojo proceso stadijoje apribota, ir pagal Tarybos pamatiniame sprendime 2002/584/TVR¹¹ (Europos arešto orderio procedūra) numatytą perdavimo procedūrą prašomiems išduoti asmenims;
- 2) nustatant būtiniausias įtariamųjų arba kaltinamųjų procesinių teisių apsaugos taisykles, šia direktyva turėtų būti sustiprintas valstybės narės pasitikėjimas kitų valstybių narių baudžiamojo teisingumo sistemomis ir todėl galėtų pagerėti sprendimų baudžiamosiose bylose abipusis pripažinimas;
- 3) Stokholmo programoje¹² didelė reikšmė skiriama asmenų teisių baudžiamosiose bylose stiprinimui. Jos 2.4 punkte Europos Vadovų Taryba paragino Komisiją pateikti pasiūlymus, kuriuose būtų išdėstytas laipsniškas metodas¹³ įtariamųjų arba kaltinamųjų teisėms stiprinti;
- 4) kol kas priimtos trys priemonės dėl procesinių teisių baudžiamosiose bylose, t. y. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES¹⁴, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES¹⁵ ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES¹⁶.

¹¹ Žr. 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pamatinį sprendimą 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (OL L 190, 2002 7 18, p. 1).

¹² OL C 115, 2010 5 4, p. 1.

¹³ OL C 291, 2009 12 4, p. 1.

¹⁴ 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010 10 26, p. 1.

¹⁵ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012 6 1, p. 1.

¹⁶ 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės

- 5) teisinė pagalba turėtų padengti įtariamųjų arba kaltinamųjų baudžiamajame procese ir pagal Europos arešto orderį prašomų išduoti asmenų gynybos ir proceso išlaidas;
- 6) teisės turėti advokatą apimtis ir turinys išdėstyti Direktyvoje 2013/48/ES. Įtariamasis arba kaltinamasis baudžiamojoje byloje turėtų turėti teisę naudotis advokato pagalba nuo tada, kai jis oficialiu pranešimu ar kitaip kompetentingų institucijų informuojamas, kad yra įtariamasis arba kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu, nepriklausomai nuo to, ar jo laisvė apribota. Ši teisė galioja iki proceso pabaigos, t. y. iki bus galutinai išspręstas klausimas, ar įtariamasis arba kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, įskaitant, atitinkamais atvejais, bausmės skyrimą ir sprendimą dėl apeliacinio skundo;
- 7) kaip nurodė Europos žmogaus teisių teismas, vienas iš esminių teisingo bylos nagrinėjimo bruožų yra tai, kad kiekvieną nusikalstamos veikos padarymu kaltinamą asmenį veiksmingai gina advokatas, kuris, jei reikia, paskiriamas oficialiai. Baudžiamojo proceso teisingumas reikalauja, kad įtariamajam būtų suteikta galimybė naudotis teisine pagalba nuo laisvės apribojimo momento;
- 8) Direktyva 2013/48/ES nustatyta, kad tais atvejais, kai įtariamųjų arba kaltinamųjų laisvė apribojama, valstybės narės turėtų imtis reikalingų priemonių, kad užtikrintų šių asmenų galimybę veiksmingai įgyvendinti savo teisę naudotis advokato paslaugomis, nebent jie tokios teisės atsisako;
- 9) kad įtariamieji arba kaltinamieji, kurių laisvė apribota, ankstyvosiose proceso stadijose galėtų veiksmingai įgyvendinti teisę turėti advokatą, jie neturėtų būti verčiami šios galimybės laukti, kol bus apdorojamas jų prašymas skirti teisinę pagalbą ir bus vertinami atitikimo teisei pagalbai kriterijai. Todėl valstybės narės turėtų užtikrinti, kad nevilkinant po laisvės apribojimo ir prieš asmenį apklausiant būtų suteikta galimybė naudotis veiksminga laikinąja teisine pagalba, ir ši pagalba turėtų būti prieinama bent tol, kol kompetentinga institucija priims sprendimą dėl teisinės pagalbos ir, kai pagalbos prašymas visiškai arba iš dalies atmetamas, šis sprendimas taps galutinis arba, jei teisinės pagalbos prašymas patenkinamas, įsigalios kompetentingos institucijos advokato paskyrimas;
- 10) valstybės narės turėtų užtikrinti, kad laikinoji teisinė pagalba būtų teikiama reikalinga apimtimi ir nebūtų niekaip ribojama, dėl ko įtariamiesiems arba kaltinamiesiems būtų užkirstas kelias veiksmingai įgyvendinti teisę turėti advokatą, kaip konkrečiai nustatyta Direktyvos 2013/48/ES 3 straipsnio 3 dalyje;
- 11) pagal Europos arešto orderį prašomi išduoti asmenys, kurių laisvė apribota, turėtų turėti teisę į laikinąją teisinę pagalbą apribojus jų laisvę vykdančiojoje valstybėje narėje bent tol, kol kompetentinga institucija priims sprendimą dėl teisinės pagalbos ir, kai pagalbos prašymas visiškai arba iš dalies atmetamas, šis sprendimas taps galutinis arba, jei teisinės pagalbos prašymas patenkinamas, įsigalios kompetentingos institucijos advokato paskyrimas;
- 12) valstybės narės turėtų turėti galimybę numatyti, kad su laikinąja teisine pagalba įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, susijusios išlaidos ir su laikinąja teisine pagalba prašomiems išduoti asmenims susijusios išlaidos gali būti išieškomos iš šių asmenų, jeigu vėliau įvertinus, ar jie turi teisę į teisinę pagalbą, padaryta išvada, kad pagal nacionalinę teisę jie neatitinka kriterijų teisei pagalbai gauti;

reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294, 2013 11 6, p. 1.

- 13) siekdamas užtikrinti veiksmingą prašomų išduotų asmenų galimybę turėti advokatą arešto orderį vykdančioje valstybėje narėje, valstybės narės turėtų užtikrinti, kad šie asmenys turėtų galimybę naudotis teisine pagalba iki jų perdavimo, o kai jie neperduodami, iki sprendimas dėl perdavimo tampa galutinis. Teisė į teisinę pagalbą gali priklausyti nuo prašomo išduoti asmens finansinių išteklių ir (arba) to, ar teisinės pagalbos teikimas atitinka teisingumo interesus, įvertinimo pagal konkrečioje arešto orderį vykdančioje valstybėje narėje taikomus atitikimo kriterijus;
- 14) siekdama užtikrinti, kad prašomi išduoti asmenys galėtų veiksmingai įgyvendinti savo teisę paskirti advokatą arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje, kad šis padėtų advokatui vykdančiojoje valstybėje narėje, kaip numatyta Direktyvoje 2013/48/ES, arešto orderį išdavusi valstybė narė turėtų užtikrinti, kad prašomi išduoti asmenys turėtų galimybę naudotis teisine pagalba vykdant Europos arešto orderio procedūrą vykdančiojoje valstybėje narėje. Ši teisė gali priklausyti nuo prašomo išduoti asmens finansinių išteklių ir (arba) to, ar teisinės pagalbos teikimas atitinka teisingumo interesus, įvertinimo pagal konkrečioje arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje taikomus kriterijus;
- 15) šia direktyva nustatoma vaikų, kurių laisvė apribota, teisė į laikinąją teisinę pagalbą ir pagal Europos arešto orderį prašomų išduoti vaikų teisė į teisinę pagalbą;
- 16) įgyvendindamos šią direktyvą valstybės narės turėtų užtikrinti, kad būtų paisoma pagrindinės teisės į teisinę pagalbą, nustatytos Chartijos 47 straipsnio 3 dalyje ir EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte, ir užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų prieinama neturintiems pakankamų išteklių susimokėti už teisinę pagalbą, kai to reikalauja teisingumo interesai;
- 17) valstybės narės turėtų rinkti duomenis, rodančius, kaip naudojamosi įtariamųjų arba kaltinamųjų ir prašomų išduoti asmenų teise į teisinę pagalbą. Valstybės narės taip pat turėtų rinkti duomenis apie tai, kiek kartų laikinoji teisinė pagalba buvo suteikta įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, taip pat prašomiems išduoti asmenims, ir kiek kartų šia teise nebuvo pasinaudota. Tarp tokių duomenų turėtų būti teisinės pagalbos prašymų vykdant Europos arešto orderio procedūrą, kai valstybė narė veikia kaip arešto orderį išdavusioji ir vykdančioji valstybė, skaičius, taip pat atvejų, kai šie prašymai buvo patenkinti, skaičius. Taip pat turėtų būti renkami duomenys apie laikinosios teisinės pagalbos teikimo asmenims, kurių laisvė apribota, ir prašomiems išduoti asmenims išlaidas;
- 15) ši direktyva turėtų būti taikoma įtariamiesiems arba kaltinamiesiems nepriklausomai nuo jų teisinės padėties, pilietybės arba tautybės. Šia direktyva puoselėjamos pagrindinės teisės ir principai, pripažinti Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje, įskaitant draudimą kankinti ir kitaip žiauriai, nežmoniška ar žeminančiai elgtis, teisę į laisvę, saugumą, teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, teisę į asmens fizinę neliečiamumą, vaiko teises, neįgaliųjų integraciją, teisę į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą, nekaltumo prezumpciją ir teisę į gynybą. Šią direktyvą reikėtų įgyvendinti remiantis minėtomis teisėmis ir principais;
- 19) šia direktyva nustatomos būtiniausios taisyklės. Valstybės narės gali išplėsti šioje direktyvoje nustatytas teises, kad suteiktų didesnio lygio apsaugą. Tokia didesnio lygio apsauga neturėtų tapti kliūtimi teismo sprendimų tarpusavio pripažinimui, kurio palengvinimui yra skirtos tos būtiniausios taisyklės. Apsaugos lygis niekada neturėtų būti žemesnis už Chartijoje arba EŽTK nustatytus standartus, kaip išaiškinta Teisingumo Teismo ir EŽTT praktikoje;

- 20) kadangi šios direktyvos tikslų, t. y. bendrų būtinausių taisyklių dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teisės į teisinę pagalbą nustatymo, valstybės narės negali deramai pasiekti ir kadangi dėl siūlomo priemonės masto tų tikslų būtų geriau siekti Sąjungos lygiu, laikydamosi Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnyje nustatyto subsidarumo principo Sąjunga gali patvirtinti priemones. Pagal tame straipsnyje nustatytą proporcingumo principą šia direktyva neviršijama to, kas būtina nurodytiems tikslams pasiekti;
- 21) [remdamosi Protokolo Nr. 21 dėl Jungtinės Karalystės ir Airijos pozicijos laisvės, saugumo ir teisingumo srityje, pridėto prie Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo, 3 straipsnio nuostatomis, šios valstybės narės pranešė apie pageidavimą dalyvauti priimant ir taikant šią direktyvą] ARBA [remdamosi Protokolo Nr. 21 dėl Jungtinės Karalystės ir Airijos pozicijos laisvės, saugumo ir teisingumo srityje, pridėto prie Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo, 1 ir 2 straipsnių nuostatomis ir nepažeidžiant Protokolo 4 straipsnio nuostatų, šios valstybės narės nedalyvaus priimant šią direktyvą, ir ji nebus joms privaloma ar taikoma]¹⁷;
- 22) pagal prie Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo pridėto Protokolo (Nr. 22) dėl Danijos pozicijos 1 ir 2 straipsnius Danija nedalyvauja priimant šią direktyvą ir ji nėra jai privaloma ar taikoma,

PRIĖMĖ ŠIĄ DIREKTYVĄ:

1 straipsnis

Dalykas

1. Šia direktyva nustatomos būtinausios taisyklės dėl:
 - a) įtariamųjų arba kaltinamųjų baudžiamosiose bylose, kurių laisvė apribota, teisės į laikinąją teisinę pagalbą, ir
 - b) prašomų išduoti asmenų, kurių atžvilgiu vykdoma Europos arešto orderio procedūra, teisės į laikinąją teisinę pagalbą ir į teisinę pagalbą.
2. Ši direktyva papildo Direktyvą 2013/48/ES. Jokia šios direktyvos nuostata negali būti aiškinama kaip ribojanti toje direktyvoje nustatytas teises.

2 straipsnis

Taikymo sritis

Ši direktyva taikoma:

- a) įtariamiesiems arba kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose, kurių laisvė apribota ir kurie pagal Direktyvą 2013/48/ES turi teisę turėti advokatą;
- b) prašomiems išduoti asmenims.

3 straipsnis

Sąvokų apibrėžtys

Šioje direktyvoje vartojamų terminų apibrėžtys:

¹⁷ Galutinis šios direktyvos konstatuojamosios dalies tekstas priklausys nuo to, kokios pozicijos Jungtinė Karalystė ir Airija laikysis pagal protokolo Nr. 21 nuostatas.

- a) teisinė pagalba – valstybės narės finansavimas ir pagalba, kuriais užtikrinamas teisės turėti advokatą įgyvendinimas;
- b) laikinoji teisinė pagalba – teisinė pagalba asmeniui, kurio laisvė apribota iki priimamas sprendimas dėl teisinės pagalbos;
- c) prašomas išduoti asmuo – asmuo, dėl kurio išduotas Europos arešto orderis;
- d) advokatas – asmuo, kuris pagal nacionalinę teisę yra kvalifikuotas ir įgaliotas, be kita ko, akredituotas įgaliotosios įstaigos, teikti teisinės konsultacijas ir pagalbą įtariamiesiems arba kaltinamiesiems.

4 straipsnis

Galimybė gauti laikinąją teisinę pagalbą

- 1. Valstybės narės užtikrina, kad teisę į laikinąją teisinę pagalbą turėtų šie jos pageidaujantys asmenys:
 - a) įtariamieji arba kaltinamieji baudžiamosiose bylose, kurių laisvė apribota;
 - b) prašomi išduoti asmenys, kurių laisvė apribota arešto orderį vykdančioje valstybėje narėje.
- 2. Laikinoji teisinė pagalba suteikiama nevilkinant po laisvės apribojimo ir prieš asmenį apklausiant.
- 3. Laikinoji teisinė pagalba užtikrinama tol, kol priimamas ir įsigalioja galutinis sprendimas dėl teisinės pagalbos arba, jei įtariamiesiems arba kaltinamiesiems teisinė pagalba suteikiama, advokato paskyrimas.
- 4. Valstybės narės užtikrina, kad laikinoji teisinė pagalba būtų suteikta tokia apimtimi, kokia reikalinga veiksmingai įgyvendinti teisę turėti advokatą, nustatytą Direktyvoje 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą, visų pirma atsižvelgiant į jos 3 straipsnio 3 dalį.
- 5. Valstybės narės turi turėti galimybę numatyti, kad su laikinosios teisinės pagalbos teikimu susijusios išlaidos gali būti išieškomos iš įtariamųjų arba kaltinamųjų ir prašomų išduoti asmenų, neatitinkančių pagal nacionalinę teisę taikytinų atitikimo teisei pagalbai kriterijų.

5 straipsnis

Teisinė pagalba prašomiems išduoti asmenims

- 1. Vykdančioji valstybė narė užtikrina, kad prašomi išduoti asmenys, areštuoti pagal Europos arešto orderį, turėtų teisę į teisinę pagalbą iki jų perdavimo arba, jei jie neperduodami, sprendimo dėl perdavimo įsiteisėjimo.
- 2. arešto orderį išdavusi valstybė narė užtikrina, kad prašomi išduoti asmenys, įgyvendinantys savo teisę paskirti advokatą arešto orderį išdavusioje valstybėje narėje, kad šis padėtų advokatui vykdančiojoje valstybėje narėje, pagal Direktyvos 2013/48/ES 10 straipsnį, turėtų teisę į teisinę pagalbą vykdant Europos arešto orderio procedūrą vykdančiojoje valstybėje narėje.
- 3. 1 ir 2 dalyse nurodyta teisė į teisinę pagalbą gali priklausyti nuo prašomo išduoti asmens finansinių išteklių ir to, ar teisinės pagalbos teikimas atitiktų teisingumo

interesus, įvertinimo pagal atitinkamoje valstybėje narėje taikomus atitikimo kriterijus.

6 straipsnis

Duomenų teikimas

1. Valstybės narės renka duomenis apie tai, kaip įgyvendinamos 4 ir 5 straipsniuose numatytos teisės.
2. Valstybės narės šiuos duomenis siunčia Komisijai iki [36 mėnesiai nuo šios direktyvos paskelbimo], o po to – kas dvejus metus.

7 straipsnis

Draudimas bloginti sąlygas

Jokia šios direktyvos nuostata negali būti aiškinama kaip ribojanti teises ir procesines garantijas, užtikrinamas pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją arba kitas susijusias tarptautinės teisės nuostatas arba valstybių narių teisę ir kuriomis numatoma aukštesnio lygio apsauga, arba kaip nukrypstanti nuo jų.

8 straipsnis

Perkėlimas į nacionalinę teisę

1. Valstybės narės priima įstatymus ir kitus teisės aktus, kurie būtini, kad būtų laikomasi šios direktyvos, iki [18 mėnesių po šios direktyvos paskelbimo]. Apie tai jos nedelsdamos praneša Komisijai.
2. Valstybės narės, tvirtindamos šias priemones, daro jose nuorodą į šią direktyvą arba tokia nuoroda daroma jas oficialiai skelbiant. Nuorodos darymo tvarką nustato valstybės narės.
3. Valstybės narės pateikia Komisijai šios direktyvos taikymo srityje priimtų nacionalinės teisės aktų nuostatų tekstus.

9 straipsnis

Įsigaliojimas

Ši direktyva įsigalioja dvidešimtą dieną po jos paskelbimo *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje*.

10 straipsnis

Adresatai

Ši direktyva pagal Sutartis skirta valstybėms narėms.

Priimta Briuselyje

Europos Parlamento vardu *Tarybos vardu*
Pirmininkas *Pirmininkas*